

Het Milieuoptimisme

ULLRICH MELLE

Er is sinds kort sprake van een nieuwe optimistische golf in het milieudebat.¹ Volgens de Amerikaan Gregg Easterbrook, één van de vooraanstaande nieuwe milieuoptimisten, zijn wij wat de milieuproblematiek betreft in de huidige tijd getuigen van een fundamentele, vérstrekkende verandering ten goede. "De Westerse wereld staat thans op de drempel van de grootste ecologische her-nieuwing die de mensheid heeft gekend, ja misschien de grootste die de aarde heeft gekend." (Easterbrook: xvf)

Het optimisme van de nieuwe milieuoptimisten is niet een louter strategisch optimisme, een psychologisch pepmiddel om de strijd tegen de milieuvernietiging vol te houden. Er zijn volgens de milieuoptimisten goede redenen om optimistisch te zijn. Een nuchtere en zakelijke analyse van de milieuproblematiek toont immers aan, zo stellen zij, dat de uitzichten voor onze soort en voor de aarde veel beter zijn dan het ecoalarmisme het voorstelt. Wij en de natuur staan geenszins aan de afgrond. De reëel bestaande problemen zijn beheersbaar en oplosbaar als men tenminste bereid is tot een minder dogmatische en een meer rationele, pragmatische en flexible benadering. De milieubeweging en het milieuprotest zijn, zo stellen de milieuoptimisten, verward in analyses, opvattingen en houdingen die niet meer stroken of zelfs nooit strookten met de realiteit. Daarom is het volgens de Amerikaanse milieuoptimist Ronald Bailey hoogtijd voor een tweede golf van de milieubeweging en het milieuactivisme. Het is tijd voor een modern, slim en flexibel milieuactivisme ("a modern smart environmentalism"). (Bailey 1995: 5)²

- 1 'Milieuoptimisme' is de Nederlandse vertaling voor het Engelse 'environmental optimism' en het Duitse 'Öko-Optimismus'. Mijn kennis van het milieuoptimisme steunt voornamelijk op de in dit artikel geciteerde werken, allen uit 1995, van de Amerikanen Gregg Easterbrook en Ronald Bailey, en van de Engelse milieujournalist Richard D. North. In Duitsland verscheen in 1996 het boek *Öko-Optimismus* van Dirk Maxeiner en Michael Mirsch, vroeger redacteurs van het veelgelezen milieutijdschrift *Natur*. Het tijdschrift zelf, dat sedert 1981 verschijnt en gedurende vele jaren bijzonder nadrukkelijk de eco-alarmistische boodschap verspreidde – de lectuur van *Natur* heeft me nogal wat slapeloze uren bezorgd –, heeft zich verregaande bekeerd tot het milieuoptimisme.
- 2 Zoals de titel van het door C. Ronald Bailey uitgegeven boek aankondigt, worden in dat boek tien grote milieuproblemen door topwetenschappers volgens de laatste stand van de wetenschappelijke kennis in kaart gebracht.

In het volgende zal ik het milieuoptimisme vooral bespreken aan de hand van het lijvige boek van Gregg Easterbrook. Zijn boek bevat een omvattende en goed gedocumenteerde argumentatie voor de nieuwe kijk op en de nieuwe houding tegenover de milieuproblematiek. Interessant is vooral zijn poging om het milieuoptimisme te funderen in een natuurbeeld dat duidelijk is beïnvloed door de dynamische of evolutionaire ecologie, het nieuwe paradigma in de ecologie. Easterbrook beschouwt zichzelf als een 'liberal', wat naar de Europese politiek vertaald betekent een 'progressief iemand'. Hij staat geenszins vijandig tegenover de milieubeweging, het milieuprotest of de milieupolitiek.³ Volgens hem behoort de milieubeweging tot de meest positieve sociale ontwikkelingen van de twintigste eeuw. De milieupolitiek en de milieubescherming zijn volgens Easterbrook één van de grootste successen van de naoorlogse sociaal-democratische welvaartsstaat. "Amerikanen en Europeanen leven vandaag in een wereld waar effectieve invloed ten gunste van het milieu verzekerd is op praktisch elk niveau van het beleid en van de economie. Dat is een schitterende ontwikkeling voor de samenleving." (Easterbrook: 370)

De geschiedenis van de ecologische bewustwording

Van Rachel Carson tot de Groenen

Het milieuoptimisme pleit voor een radicale verandering in de zienswijze en benadering van het milieuprobleem. Laat ons daarom voorafgaand aan de verdere bespreking van het milieuoptimisme kort het ontstaan en de ontwikkeling van het milieubewustzijn schetsen. Als het beginpunt van de hedendaagse milieubeweging wordt algemeen het verschijnen van het boek *Silent Spring* van de Amerikaanse marinebiologe Rachel Carson in 1962 beschouwd. Het boek was een indringende, wetenschappelijk onderbouwde alarmkreet voor de vergiftiging van het milieu door de massale verspreiding van pesticiden en insecticiden, de "elixirs van de dood" zoals Carson ze noemde. De mens vernietigt kortzichtig en met bruto geweld het fijnmazige web van het leven waarvan hij zelf deel uitmaakt en afhankelijk is. Dat was Carsons kernboodschap.

De met Carsons boek beginnende brede ecologische bewustwording bereikt een eerste piek in het begin van de jaren zeventig. Slechts één jaar nadat het nog overheersende wetenschappelijk-technologische optimisme met de landing op de maan één van zijn meest oogverblindende triomfen had kunnen vieren, wordt in de V.S. onder voordien nooit geziene publieke belangstelling en

3 Ronald Bailey's boek daarentegen is een project van het *Competitive Enterprise Institute* en uitgegeven door *The Free Press* wat reeds duidelijk te kennen geeft dat het van neoliberale signatuur is. Richard D. North is dan weer absoluut geen vriend van de Groenen. "De Groenen behoren zoals de feministen en de socialistten, tot een blaamcultuur die gevaarlijk is en geen hulp biedt omdat zij onnodig vreugdeloos is terwijl zij niet helpt om oplossingen voor reële problemen te vinden." (1995: 3) Hij spreekt van de Groenen als "despairists" en "doomsters".

deelname de eerste 'Earth Day' georganiseerd. In 1972 verschijnt onder de titel *Limits to Growth* het eerste ophefmakende rapport aan de Club van Rome, publiceert het Engelse tijdschrift *The Ecologist* zijn *Blueprint for Survival* en vindt in Stockholm de eerste 'United Nations Conference on the Human Environment' plaats. Aan het einde van de jaren zeventig en in het begin van de jaren tachtig bereiken de ecologische bewustwording en het milieuprotest een nieuw hoogtepunt. In verschillende landen ontstaan groene partijen. Er is sprake van een groene golf.

Het zwaard van Damocles

Kenmerkend voor deze wassende golf van ecologische bewustwording, van milieuprotest en milieuactivisme is het gevoel van een apocalyptische bedreiging en van uiterste hoogdringendheid.⁴ Hoe intens dat gevoel van hoogdringendheid wel was, toont de volgende zin uit het voorwoord tot *The Environmental Handbook* dat verscheen in januari 1970 ter voorbereiding van de eerste 'Earth Day': "Eén jaar is ongeveer het vijfde van de tijd die ons nog rest indien wij nog enige kwaliteit in onze wereld willen bewaren." (De Bell 1970: XIV) Om een voorbeeld uit eigen land aan te halen: In oktober 1973 werd aan de KU Leuven een 'Ecolloquium' gehouden waar o.a. Paul Ehrlich een lezing hield. De referaten werden gepubliceerd in een boek met als titel *Het huis staat in brand - bevolking en bevuiling*. In de inleiding van Prof. van Moeseke, de algemene voorzitter van het colloquium, vindt men deze opmerkelijke zinnen: "Het tot op heden doodgezwegen kernprobleem der overbevolking in eigen land dient frontaal aangepakt. Ik meen dat de publieke opinie reeds voldoende werd gesensibiliseerd voor de brutale dreiging van bevuiling en overbelasting: milieu-evenwicht en -herstel worden thans universeel als een dwingende noodzaak aanvaard. In een brandend huis opent men geen discussie omtrent de optimale kamertemperatuur maar blust men met wat dan ook. Ik ga derhalve stilzwijgend voorbij aan detailkritiek (o.m. in sommige Belgische bladen) op het Standaardmodel van de Club van Rome, kritiek die niet eens schijnt te beseffen dat naast het Standaardmodel alternatieve modellen, ditmaal gebaseerd op zeer onrealistische grondstoffenhypotheses, werden getest – met wezenlijk dezelfde catastrofale uitslag. Het maakt inderdaad weinig uit of bv. 's werelds zinkvoorraad rond 1985 (huidige verwachting) zal zijn uitgeput dan wel tot 2010 zal reiken." (Moeseke 1975: 21)

Het zwaard van Damocles dat boven de mensheid en de planeet hing, heette 'exponentiële groei', verdubbelingsgroei van de bevolking, van het grondstoffenverbruik, van de productie, van het afval. In 1972 berekende de Amerikaanse bioloog en neomalthusiaan Garret Hardin in zijn boek *Exploring New Ethics for Survival* (1972: 172v) dat een aangehouden bevolkingsgroei van 2% – het percentage van de bevolkingsgroei in 1970 – zou betekenen dat er gerekend vanaf 1970 na 615 jaar op het hele landoppervlak van de aarde voor

4 Dat gevoel van hoogdringendheid komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de bekende slogan van Greenpeace: "No time to waste".

iedereen nog slechts staanplaatsen zouden zijn, "standing room only (SRO)". Als wij de oceanen konden asfalteren, zouden wij de situatie van SRO op het gehele aardoppervlak in slechts 677 jaar bereiken. Stel nu, schrijft Hardin, dat wij door een onvoorstelbaar geniale uitvinding in staat zouden zijn de hele aardse materie als voedsel te gebruiken, om zo de hele aardbol in menselijk vlees om te vormen. Bij een aangehouden groeitempo van 2% zouden wij, volgens Hardins berekening, daarvoor slechts 1557 jaar nodig hebben, dat zijn dus nog een paar honderd jaar minder dan de tweeduizend jaar sinds de geboorte van Jezus.

Het waren dergelijke extrapolaties van bestaande groeitrends die aanleiding gaven tot het gevoel dat de mensheid met razende vaart op de afgrond van de suïcide en de ecocide afstevende. De apocalyptische boodschap luidde: verdere exponentiële groei van de bevolking, van het grondstoffenverbruik en van de industriële productie zal in de zeer nabije toekomst de grenzen van de ecologische draagkracht van de planeet voorbijschieten met als gevolg een catastrofale ineenstorting van zowel het natuurlijke als het menselijke huishouden.

Groen paradigma

In 1980 verscheen het bijzonder sombere rapport Global 2000 dat in opdracht van de Amerikaanse president Carter werd opgesteld. Het rapport voorspelde een verregaande verslechtering van de levenskwaliteit van de meeste mensen tot het jaar 2000 indien de bestaande trends niet radicaal werden gewijzigd. De groene partijen vertolkten bij hun ontstaan de wijdverspreide gevoelens van doem, van hoogdringendheid, van de noodzaak van een fundamentele koersverandering en trendbreuk. Met het oog op de ecologische dreiging waarvan de nucleaire dreiging een wezenlijk element was, ging het volgens de Groenen niet langer om de strijd voor de particuliere belangen van bepaalde sociale klassen, maar om de strijd voor het overlevingsbelang van de mensheid en van het leven op aarde als dusdanig. Seveso en Bhopal, de zure regen en het sterven van de bossen, de vernietiging van het regenwoud, Three Miles Island en Tschernobyl, Exxon Valdez en Sandoz, het ozongat en het broeikaseffect: het zijn slechts enkele van de apocalyptische ruiters die op tijd en stond de mensheid wakkerschudden om de naderende dag van het laatste oordeel aan te kondigen.

De dreigende apocalyps, zo stelden de Groenen, kan slechts voorkomen worden als men de industriële groei-economie aan banden legt en zo vlug mogelijk overstapt naar een kringloopeconomie, een stationair draaiende economie, als men overschakelt van een economie van het nooit genoeg, van de onverzadigbaarheid, naar een economie van het genoeg. De radicale ecologen eisten niet meer of niet minder dan de complete ontmanteling van de grote industriële machine. De mensheid moest afscheid nemen van de moderne ontwikkelings- en vooruitgangsideologie, die door de ontkenning van natuurlijke en menselijke grenzen wordt gekenmerkt. De mensheid moest voorgoed breken met de expansieve dynamiek en de stuurloze, metastatische groei van het industriële bestel. Er werd veel gesproken over een paradigmaverandering. Het

steeds meer, steeds sneller, steeds intensiever, steeds grootschaliger, steeds ingewikkelder en abstracter, steeds anoniemer, steeds kunstmatiger dat kenmerkend was voor het paradigma van de industriële groei-economie moest plaats maken voor de waarden, idealen en doelstellingen van het groene paradigma: kleinschaligheid ("small is beautiful"), decentralisatie, zelfbeheer, basisdemocratie, kringlooeconomie, aangepaste en zachte technologie, soberheid, samenhang, verbondenheid met de natuur.

Neoliberale omwenteling

Ook al was er sprake van een groene golf in de eerste helft van de jaren tachtig, in feite voltrok er zich een heel andere dan de groene revolutie. In plaats van het groene paradigma vestigde zich wat Ricardo Petrella het paradigma van de neo-industriële modernisering of ook het paradigma van de informatie-maatschappij noemt. De grondslagen van dit paradigma zijn aan de ene kant de verschillende technologische revoluties op het gebied van de informatie- en telecommunicatietechnologie, van de bio- en gentehnologie, van de nieuwe composietmaterialen en aan de andere kant de mondialisering van de economie, de opening en liberalisering van de markten. Mondialisering, technologische innovatie, competitiviteit, liberalisering, deregulatie en privatisering zijn de hoofdwapens van de neoliberale aanval op de verstarde naoorlogse keynesiaanse welvaartsstaat.

Het neoliberalisme zet zich resoluut af tegen het groene doemdenken en propageert een nieuw vooruitgangsoptimisme. Er bestaan geen absolute grenzen die niet kunnen overwonnen worden door menselijke creativiteit en daadkracht. De ineenstorting van het communisme toont volgens Francis Fukuyama aan dat het einde van de geschiedenis in zicht is, niet het apocalyptische einde van de zelfvernietiging welteverstaan, maar het einde van de geschiedenis van de sociale, politieke en economische systemen. De lange zoektocht van de mensheid naar haar optimale politiek-economische levensvorm eindigt met de universele en gelijke erkenning van iedereen in de liberale democratie en met het universeel geworden streven naar materiële welvaart in een mondiaal kapitalisme.

Duurzame ontwikkeling of de grenzen voorbij

Het zogenaamde Brundtlandrapport dat in 1987 verschijnt onder de titel *Our Common Future* is een duidelijke uiting van de veranderde tijdsgeest. Het rapport poogt de milieu- en ontwikkelingsproblematiek optimistisch te benaderen. Het zet zich duidelijk af tegen de doemvoorspellingen van eerdere rapporten. "Deze commissie", zo verkondigt het rapport, "is ervan overtuigd dat mensen een voorspoediger, rechtvaardiger en veiliger toekomst kunnen opbouwen. Onze gemeenschappelijke toekomst behelst niet een voorspelling van een steeds verder voortschrijdend verval van ons milieu, van toenemende armoede en groeiende problemen in een steeds sterker vervuilde wereld te midden van steeds slinkende hulpbronnen." (WCED 1989: 14v)

Het nieuwe toverwoord is 'duurzame ontwikkeling'. Het Brundtlandrapport legt sterk de nadruk op de verstrengeling van het ontwikkelingsvraagstuk met het milieuvraagstuk. Het uitbannen van de armoede moet volgens het rapport de hoogste prioriteit krijgen. Hiervoor is echter een nieuw tijdperk van economische groei vereist. "De wereld produceert thans zevenmaal zoveel goederen als een klein aantal jaren geleden – in 1950. Gegeven de snelheid waarmee de bevolking groeit, zal er vijf tot tien keer zoveel moeten worden gefabriceerd. Dit is alleen al nodig om het verbruik van fabrieksgoederen in de ontwikkelingswereld op hetzelfde niveau te brengen als dat in de geïndustrialiseerde wereld, tegen de tijd dat de bevolkingsaanwas zich in de volgende eeuw zal stabiliseren." (ibid.: 31) De nulgroei-filosofie werd daarmee voorgoed afgedankt. Het Brundtlandrapport stelt de universele welvaarts-oriëntering, dus het universele streven naar het materiële welvaartsniveau van de rijke industrielanden, niet in vraag. Vandaar dat een versterking van de economische groei, vooral van de industriële groei in de ontwikkelingslanden een absolute prioriteit wordt.

Het Brundtlandrapport kon zo het basisdocument worden voor het geïstitutionaliseerde milieubeleid in het kader van een kapitalistische wereldeconomie die tot een steeds grotere unificatie en homogenisering zal leiden wat verlangens en leefpatronen betreft. Het rapport is de aanloop geweest tot de zogenaamde 'Earth Summit', de VN-conferentie over Milieu en Ontwikkeling die in juni 1992 plaatsvond in Rio de Janeiro.

Het is kenmerkend voor de veranderde tijdsgeest dat het laatste bericht aan de Club van Rome uit 1992 de publieke opinie nauwelijks nog kon verontrusten. Zoals reeds uit de titel *De grenzen voorbij. Een wereldwijde catastrofe of een duurzame wereld* blijkt, staat dit rapport in de traditie van het ecoalarmisme. De grenzen aan de groei waarop het eerste rapport in 1972 wees, zijn volgens het nieuwe rapport ondertussen op tal van vlakken overschreden: "Het tempo van het gebruik van veel essentiële natuurlijke hulpbronnen en van alle mogelijke vervuilende stoffen is zo groot geworden dat de grenzen van duurzaamheid zijn overschreden." (Meadows e.a. 1992: 20) In schril contrast met de groeifilosofie van het Brundtlandrapport stelt het bericht aan de Club van Rome: "De wereld van de mens heeft haar grenzen overschreden. De huidige manier van doen is niet vol te houden. Om maar enigszins leefbaar te zijn moet de toekomst er een zijn van een stap terug, kalmer aan, herstel. Armoede is niet te verhelpen door onbeperkte materiële groei; het probleem zal moeten worden aangepakt in een krimpende materiële economie." (ibid.: 19)

Het milieuoptimisme

De groene mythe van de eco-apocalyps

Dergelijke sombere analyses en bevindingen worden resoluut tegengesproken door de nieuwe optimistische tendens die in het milieudebat opgang maakt. De groene doemdenkers en analisten, de ecoalarmisten, zijn volgens de

milieuoptimisten in de ban van hun eigen apocalyptische retoriek. Zij hebben het contact verloren met de realiteit. Volgens de Engelse milieuoptimist Richard D. North (1995: 97) hebben "de media en de milieuactivisten (...) gedurende twintig jaar geteerd op 'milieurampen'. Dat is een uniek modern fenomeen dat opwindende reportages oplevert, kranten doet verkopen en leden werft voor actiegroepen. Maar het is in feite een grotendeels fictieve idee." Een nuchtere, op de meest recente wetenschappelijke gegevens gefundeerde analyse van de gekende grote milieuproblemen toont aan dat, hoe reëel deze problemen ook zijn, hun omvang veel minder dramatisch was en is dan in de ecohysterische retoriek werd en wordt voorgesteld. Wat de voornaamste doemthema's betreft – het broeikaseffect, de vernietiging van de biodiversiteit en de bevolkingsgroei – zijn alle apocalyptische voorspellingen voorbarig. De dreigingen zijn niet onbestaande maar worden mateloos overdreven.

De ecoapocalyps is een groene mythe, een geseculariseerd heilsconcept, vergelijkbaar met de proletarische revolutie van de marxisten. Reëel bestaande problemen worden gedramatiseerd; de aandacht wordt selectief uitsluitend gericht op het slechte nieuws; wetenschappelijke gegevens, stellingen, modellen en theorieën die binnen de wetenschap zelf een voorlopig, hypothetisch en heuristisch karakter hebben worden door de groene doemindustrie als wetenschappelijke bewijzen voor een dreigende catastrofe gepopulariseerd. In een soort apocalyptische hermeneutiek wordt elke gerooide boom en elk milieuingeluk een teken dat de dag des oordeels nabij is.

De grootste hinderpaal op weg naar een grotere zakelijkheid en nuchterheid in het milieudebat is het feit, dat er wat de milieuproblematiek betreft ondertussen een veelvuldig belang ontstaan is in slecht nieuws, in overdrijving en dramatisering. Voor de media verkoopt slecht nieuws beter dan goed nieuws. Milieuactiegroepen, milieuorganisaties, groene partijen, ook een groeiend aantal wetenschappers en zelfs ondernemers, en een hele milieubureaucratie zullen uit eigenbelang de neiging hebben om het slechte nieuws in de verf te zetten.⁵ Om de milieuproblematiek in de aandacht te houden, moet zij zo dramatisch mogelijk worden geënceneerd op het mediatoneel. Vandaar dat er steeds één of ten hoogste een klein aantal centrale doemthema's zijn. Wanneer de voorspelde apocalyps dan uitblijft, verdwijnen deze thema's haast onopgemerkt om voor een nieuw ecoschrikbeeld plaats te maken. De laatste jaren was het broeikaseffect, de opwarming van het klimaat, het overheersende doemthema. Vroegere doemthema's waren de chemische vergiftiging, de uitputting van de grondstoffen, het sterven van de bossen en de vernietiging van het regenwoud. Misschien dient zich met de achteruitgang van de mannelijke vruchtbaarheid reeds een nieuw doemthema aan.

5 "Een commentaar van Greenpeace blijkt verschillende uitstekende journalistieke verdiensten te hebben. Het onderstreept de mogelijkheid van een ecologische ramp. Het komt vanuit het hart. Het is kort en begrijpbaar. Het komt van mensen die geen deel uitmaken van het establishment. De media en Greenpeace zijn het erover eens hoe de wereld ineen zit. Dingen gaan fout omdat gevestigde belangen roekeloos zijn, en zij blijven fout omdat gevestigde belangen alles toedekken. Noch de media noch Greenpeace bekennen ooit dat ook zij gevestigde belangen zijn, met lezers en aanhangers die geamuseerd en geanimeerd willen worden." (North 1995: 99)

Het nieuwe optimistische en realistische milieubewustzijn steunt volgens Easterbrook op drie principes:

- 1) het verstand en niet het gevoel is het beste instrument om de natuur te beschermen.
- 2) Een wetenschappelijk verantwoord inzicht in de aard en omvang van de verschillende milieuproblemen zal de aarde beter dienen dan uitingen van ecopaniek.
- 3) Om een constructieve alliantie met de natuur te vormen moeten wij leren denken zoals de natuur, d.w.z. wij moeten de milieuproblematiek vanuit het standpunt van de natuur bekijken.⁶

Denken zoals de natuur

Het laatste principe verwijst naar Easterbrooks natuurfilosofische fundering van het milieuoptimisme. De natuur zou zich niet erg verontrusten over de door ons voortgebrachte milieuverstoring. De natuur heeft in haar lange geschiedenis al veel erger meegemaakt en overleefd. Het door ons veroorzaakte broeikas-effect b.v. verdwijnt in het niets vergeleken bij de veranderingen van de atmosfeer en van het klimaat die in de geschiedenis van de aarde herhaaldelijk hebben opgetreden. In feite verdwijnt de hele menselijke aanwezigheid op de planeet in het niets wanneer wij haar plaatsen tegen de achtergrond van de geschiedenis van de aarde en van het leven op aarde. De menselijke aanwezigheid in de biosfeer is tot nu toe een vluchtig verschijnsel. Al onze bouwwerken en machines "hebben een veel kleinere impact op de ecologie dan vele natuurlijke krachten in het verleden en zij hebben veel korter geduurd dan deze krachten." (Easterbrook: 54) Terwijl de ecologen zich hevig verzetten tegen de menselijke arrogantie en zelfverwaandheid, merken zij niet dat hun voorspelling van een dreigende natuurvernietiging door de mens zelf nog een uiting is van menselijke zelfoverschatting.

De geschiedenis van de aarde en van het leven op aarde is een geschiedenis van voortdurende, dikwijls catastrofale verandering. Er hebben tenminste tien massale uitstervingen plaatsgevonden, allemaal door natuurkrachten. Harmonie, evenwicht, stabiliteit zijn slechts relatief kortstondige overgangsfenomenen in de natuur. Ondanks talloze gigantische milieurampen die soms een groot deel van het leven op aarde vernietigden, hebben de natuur en het leven al deze rampen getrotseerd. Ja het lijkt erop dat ondanks of dankzij deze tegenslagen het leven steeds krachtiger, sterker, rijker en meer verscheiden is geworden. De natuur heeft gedurende haar lange geschiedenis geleerd om het hoofd te bieden aan zure regen, broeikasgassen, klimaatwijzigingen,⁷ ontbossing, straling, uitsterven van soorten en andere problemen.

6 De drie hoofdboodschappen van Richard D. North (1995: 5) luiden: 1) Onze soort en de planeet hebben tamelijk goede vooruitzichten ondanks de dramatische bevolkingsgroei. 2) Het welzijn van de mensheid en van de planeet waarop wij leven hangt eerder af van technische gesofisticeerdheid dan van 'luddisme' (de weerstand en het verzet tegen nieuwe technologieën). 3) De rijke wereld geeft zich over aan een gevaarlijk idealisme wat de relaties tussen mens en natuur betreft. Ze zou haar dromen in een betere overeenstemming moeten brengen met de realiteiten van het leven.

7 "De natuur zou giechelen om het hedendaagse idee dat mannen en vrouwen iets schokkend onnatuurlijks zouden doen door de concentratie van CO₂ in de lucht te verhogen." (Easterbrook: 110)

De geschiedenis van de aarde, van de natuur en van het leven toont dat de natuur veel minder kwetsbaar is en een veel groter herstelvermogen heeft dan het apocalyptische ecologisme veronderstelt. De natuur is geen stabiel, evenwichtig en harmonisch geheel. Zij is geen volmaakt maar broos en fragiel kunstwerk dat wij aan stukken slaan. Wij moeten inzien dat natuurbehoud in de zin van het behoud van een status-quo in de natuur, in de zin van het behoud van soorten en ecosystemen, in feite een fundamenteel on- of tegennatuurlijke en bovendien uiteindelijk tot falen gedoemde doelstelling is.

Het is juist dat de mens die zelf voortkomt uit en deel uitmaakt van de natuur, een volledig nieuwe factor heeft ingebracht in de natuur: de zelfbewuste, planmatige verandering en aanpassing van zijn natuurlijk milieu aan zijn behoeften en verlangens. In de loop van de geschiedenis van onze soort wordt het natuurproces steeds nadrukkelijker bepaald door deze factor. Voor de natuur zelf maakt het echter geen wezenlijk verschil uit of het CO₂-gehalte in de lucht verhoogt door doelbewust menselijk handelen of door spontane natuurkrachten.⁸

De verheerlijking van de natuur en de opvatting van de natuur als een kwetsbaar slachtoffer van menselijke agressie die kenmerkend zijn voor het apocalyptische en utopische ecologisme, ontkennen of zien naast het geweld van en in de natuur zelf. Met onze morele maatstaven gemeten is de natuur allesbehalve volmaakt. Integendeel, gigantische vernietigingen en alledaagse, alomtegenwoordige wreedheid kenmerken het spontane natuurproces. Daaraan herinneren betekent niet opnieuw het beeld te willen tekenen van een vijandige en wrede natuur die door de menselijke meester onderworpen en in bedwang gehouden moet worden. Easterbrook wil geen afbreuk doen aan de bewondering en de eerbied voor de grootsheid en levenskracht van de natuur, maar wel aan een sentimentele verheerlijking op grond van een idyllisch natuurbeeld.

Dynamische ecologie

Het natuurbeeld van Easterbrook is duidelijk beïnvloed door de paradigmaverandering in de wetenschappelijke ecologie. Donald Worster, de bekende Amerikaanse milieuhistoricus, spreekt van de overgang van een 'ecologie van de orde' naar een 'ecologie van de chaos'. (1993: 156-170) Het paradigma van het evenwicht en van de stabiliteit maakt plaats voor het paradigma van het niet-evenwicht en van de verstoring.

8 Het door de mens uitgestoten CO₂ is scheikundig niet verschillend van het door de natuur zelf uitgestoten CO₂. Volgens Bill McKibben (1989) hebben wij door het verhogen van de concentratie van CO₂ in de atmosfeer het einde van de natuur voortgebracht omdat daardoor de biosfeer in haar geheel bepaald en beïnvloed wordt door de mens. Volgens Easterbrook is het "een ongelofelijke redenering te veronderstellen, zoals McKibben en andere commentatoren doen, dat één of andere metafysische gruwel werd veroorzaakt door een verhoogd percentage CO₂ in de lucht ten gevolge van een door het verstand bepaald handelen en niet van de autonome natuurlijke spontaneïteit, en verder te veronderstellen dat deze gruwel zo onmetelijk is dat hij de ziel van de natuur aanzet om de aarde vertwijfeld te ontvluchten." (Easterbrook: 111)

.....

De ecologie van het traditionele ecologisme is gebaseerd op het oude holistische paradigma van de orde en van het evenwicht. Een oudere versie daarvan is die van het organische holisme met zijn climaxtheorie. In de jaren veertig ontstond de ecosysteem-ecologie, de zogenaamde 'New Ecology'. Haar theorie van de rijpe ecosystemen en van de 'homeostasis', de nieuwe wetenschappelijke term voor evenwicht, steunde daarbij op het nieuwe 'cybernetische' holisme van de systeemtheorie.

Terwijl de meer romantische geesten in de ecologiebeweging hun inspiratie haalden uit de romantische ecologie van het organische holisme, werd het meer abstracte, modern-wetenschappelijke, cybernetische holisme van de ecosysteemtheorie de grondslag voor het moderne, verlichte, technocratische ecologisme.

De ontwikkeling van ecosystemen gaat, volgens de ecosysteemtheorie, steeds in de richting van meer symbiotische relaties en een hechtere coöperatie. Aan het eindpunt van deze ontwikkeling staat de homeostasis van het rijpe ecosysteem. De organische structuur heeft wat de biomassa en de biodiversiteit betreft, haar optimaal niveau bereikt. Het systeem stabiliseert zich vervolgens op dit niveau door complexe terugkoppelingsmechanismen. Het ecosysteem is in feite van een groei-economie overgeschakeld naar een stationair draaiende, een nulgroei-economie.

De impliciete boodschap van de ecosysteemtheorie is dat de mens de ontwikkeling van de ecosystemen zoveel mogelijk moet vrijwaren en zo min mogelijk het complexe evenwicht, de homeostasis van de rijpe ecosystemen mag verstoren. Een rijp ecosysteem is uitermate kwetsbaar omdat hier alles met alles is verbonden en elk onderdeel van even groot belang kan zijn voor de stabiliteit van het geheel. Elke ingreep, elke verstoring kan het hele systeem doen kantelen.

Het nieuwe paradigma van de ecologie ontkent dat de natuur een ontwikkelingsstrategie heeft die gericht is op het evenwicht en de stabiliteit van een rijp ecosysteem. De natuur kan volgens het nieuwe paradigma best opgevat worden als een verzameling van plekken en mozaïeken van verschillende typen van habitats, die voortdurend in verandering zijn in tijd en ruimte, die haast nooit en zeker niet permanent een dynamisch evenwicht bereiken omdat zij voortdurend door externe invloeden en plotse verstoringen zoals vuur, stormen, aardbewegingen, droogten, ziekten, parasieten getroffen worden.

Als voortdurende verandering en niet-evenwicht en dus ook voortdurende vernietiging kenmerkend zijn voor het natuurproces dan bestaat er in de natuur zelf geen ecologische norm. Easterbrook spreekt dan ook van "de drogreden van de ecologische juistheid" ("the fallacy of environmental correctness") en van de illusie een gegeven toestand te willen en te kunnen bevriezen ("the illusion of stop-in-place").

Sociaal-democratisch natuurbeeld

Als de natuur een en al verandering is en bereikte evenwichten voortdurend door onvoorspelbare natuurkrachten zelf worden vernietigd, als in de natuur niets bestendig is, als het menselijke ingrijpen slechts één naast zovele andere en veel machtigere factoren van verandering en verstoring is, als het verschil tussen het kunstmatige en het natuurlijke niets betekent voor de natuur zelf, dan stelt zich de vraag in welke zin nog van een milieuproblematiek en van milieubescherming gesproken kan worden. Volgens de milieuoptimisten tonen grondige analyses van de gekende milieuproblemen weliswaar aan dat er absoluut geen reden is tot ecopaniek en ecohysterie en dat er zich op verschillende vlakken reeds een positieve trendbreuk heeft voltrokken, maar zij willen niet ontkennen dat er nog ernstige milieuproblemen bestaan. Op de achtergrond van het geschetste natuurbeeld kunnen dat echter, zo lijkt het, slechts problemen voor ons zijn en niet voor de natuur. Niet gelijk welke natuur kan voorzien in wat wij als menselijke soort met ons enorme aantal voor ons overleven en voor onze welvaart nodig hebben. Natuur- en milieubescherming kan dus blijkbaar nog uitsluitend een zaak van menselijk eigenbelang zijn. In feite beschermen wij niet de natuur maar trachten wij onszelf te beschermen door de toestand van de natuur waarin wij als soort zijn ontstaan en waarin wij tot onze dominante positie zijn kunnen opstijgen, zoveel mogelijk te handhaven - ook tegen het spontane natuurgebeuren in. Tegen de tijd dat de natuur hier op aarde niet meer aan onze eisen kan voldoen - zij het door ons eigen toedoen, zij het door een zuiver natuurlijke milieucatastrofe zoals een botsing met een hemellichaam of een nieuwe ijstijd - hebben wij misschien op de planeet Mars een tweede mensvriendelijke natuur kunnen scheppen.

Het is merkwaardig en enigszins verwarrend dat Easterbrook de milieuproblemen en de milieubescherming niet een zuiver mensgerichte betekenis geeft. Hij verzet zich tegen de teleologische en normatieve natuuropvatting van het ecosysteemecologie om dan op zijn beurt de natuur als teleologisch, inherent betekenis- en waardevol, ja als moreel en sacraal op te vatten.⁹ Nadat hij de sentimentele verheerlijking van de natuur heeft afgewezen, wil hij het geloof in de natuur herstellen op basis van het dynamische natuurbeeld. De natuur is volgens hem een bron van wijsheid en

9 Easterbrook grijpt daarvoor terug op het deïsme en de leerstelling van de natuurwetten uit de Verlichting. "Het deïsme stelt dat God niet afwezig is van de aarde, maar zich manifesteert in de heerlijkheid van de natuur. De studie van de natuur levert het bewijs voor het bestaan van God en is tevens de weg naar God. De deïsten waren sceptisch wat de aanspraken betrof op een direct contact met God of op wonderen omdat openbaringen niet onderworpen zijn aan een rationele bevestiging. De natuur is daartegenover overal en onloochenbaar. Niemand kan in twijfel trekken dat de natuur bestaat en dat zij in haar grootsheid uitstijgt boven de krachten van het menselijke verstand. Wanneer de studie van de natuur aantoonde dat de natuurlijke wereld wijsheid van een hogere orde bevat dan de mensheid bekend is, dan was dat voor de deïsten een tastbaar bewijs voor het goddelijke." (Easterbrook: 127) Volgens de deïsten bestuurt God de natuur met behulp van rationele wetten. Deze rationele orde van de natuur is het model voor de menselijke samenleving. De deïsten omhelsden dus een positief en optimistisch natuurbeeld. Dit natuurbeeld moest in de negentiende eeuw plaatsmaken voor een door Charles Lyell en Charles Darwin geïnspireerd pessimistisch of zelfs nihilistisch natuurbeeld.

waarden. De groei en bloei van het leven op aarde toont ondanks alle tegenslagen aan dat er een opwaartse richting is in de voortdurende veranderingen. Met het ontstaan van leven ontstaat betekenis, zin. Leven is daarom de hoogste waarde. Leven is heilig. Alles wat leven beschermt en laat groeien, is goed. De hoofdmotor van de biologische evolutie is niet de oorlog, maar coöperatie en symbiose. Wij moeten ons niet beschouwen als "eenzame misbaksels van een afbrokkelende en doelloze ecologie maar als afstammelingen van een systeem dat rationeel, vreedzaam en voor de lange termijn is." (Easterbrook: 139)

De natuur is niet volmaakt. Zij heeft gebreken en gaat gebukt onder haar eigen tekortkomingen. Veel natuurlijke structuren zijn destructief, veroorzaken onnoemelijk veel leed.¹⁰ Misschien zijn wij met ons verstand in staat de natuur te helpen. Easterbrook verwijst daarbij naar Teilhard de Chardin: het menselijke verstand moet als een rentmeester in dienst staan van de komende fase van de evolutie. In het nieuwe natuurbeeld zullen "de mensheid en de natuurlijke wereld als in wezen gelijk gezien worden: beiden vol van beloften, beiden geteisterd door gebreken. De natuur en de mensheid zullen gezien worden als twee reizigers die samen dezelfde bestemming zoeken – de plaats waar het leven verzekerd is en waar het lijden tot een einde komt." (Easterbrook: 157)

Helemaal aan het einde van zijn boek schetst Easterbrook een visioen van een nieuwe, utopische natuur die door het menselijk intellect en de technologie van haar fundamentele gebreken en beperkingen bevrijd is. Het is een natuur zonder plundering, zonder oorlog, zonder uitsterven, zonder ziekte, zonder veroudering en dood, een natuur die beschermd is tegen botsingen met hemellichamen en die kan beschikken over de volledige energieproductie van de zon. Maar dat is nog niet genoeg. Als leven de hoogste waarde is, als leven heilig is, als de natuur wil leven, dan kan er geen fundamenteel bezwaar zijn tegen de transplantatie van leven naar andere planeten, dan is 'terraforming' op Mars en andere planeten een opdracht.

Volgens Easterbrook kunnen mensen binnen slechts 50 miljoen jaren het hele melkwegstelsel bevolken! Zoals op de laatste bladzijden blijkt, is echter niet leven, alleszins niet organisch leven, maar bewustzijn het uiteindelijke telos van de natuurgeschiedenis. Belangrijker nog dan de uitbreiding van de biosfeer is de uitbreiding van de noösfeer. Het losmaken van het bewustzijn van zijn organisch substraat om het aan een elektronisch substraat te koppelen zou het bewustzijn bevrijden van de beperktheden van het organische leven. De noösfeer zou zich ook naar die delen van de kosmos kunnen uitbreiden waar organisch leven zich niet kan vestigen.

Easterbrook presenteert geen uitgewerkte natuurfilosofie. Zijn natuurbeeld houdt nauwelijks rekening met de milieufilosofische discussie over inherente waarden van en in de natuur, over de relatie tussen natuur en ethiek, over

10 "De natuur brengt vervuilende stoffen, gifstoffen en lijden voort op een schaal die tot nu toe niet door mannen en vrouwen werd benaderd tenzij gedurende periodes van oorlog." (Easterbrook: 145)

teleologie, enzovoort. Het is daarom niet erg vruchtbaar in te gaan op de tegenstrijdigheden en de niet verantwoorde vooronderstellingen van het beleden natuurbeeld en te wijzen op de vragen die het onbeantwoord laat. Wat opvalt is het sociaal-democratische karakter van Easterbrooks natuurbeeld, dus hoe zijn sociale en politieke visie zich weerspiegelt in zijn natuurbeeld. De sociaal-democratische basisconcepten en aspiraties van vooruitgang, welzijn, verbetering, maakbaarheid, solidariteit zijn gemakkelijk herkenbaar in dit natuurbeeld evenzeer als de poging het paradijs op aarde niet ten koste van de vrijheid te stichten.¹¹ Worster heeft erop gewezen dat de opgang van de ecologie van de chaos, van de onvoorspelbaarheid en van het niet-evenwicht iets te maken zou kunnen hebben met het neoliberale tijds klimaat. Easterbrook omhelst het paradigma van de dynamische ecologie maar de natuur leert ons volgens hem ook nog iets anders dan het 'iedereen voor zich', dat 'win or lose' het fundamentele levens- en overlevingsprincipe is. De brokstukken van een neoliberale, individualistische ecologie en een sociaal-democratische natuur vol goede bedoelingen passen echter niet goed bij elkaar.

Trendbreuk

Er is volgens de milieuoptimisten reden tot hoop. De ecoapocalyptische voorspellingen zijn tot nu toe niet uitgekomen en zullen vrijwel zeker niet uitkomen, noch wat het probleem van de overbevolking en de voedselvoorziening¹², noch wat de opwarming van het klimaat, noch wat de uitputting van de grondstoffen, noch wat de lucht- en watervervuiling betreft. Behalve de uitgeroeide soorten – waarschijnlijk veel minder dan altijd wordt gesteld – hebben wij geen onherstelbare schade aangericht.

De brede ecologische bewustwording, het milieuactivisme en het milieubeleid hebben verrassend snel tot een positieve trendbreuk geleid. De milieubeweging wil niet zien hoe groot haar succes en haar overwinning zijn. Dankzij de milieubeweging en het milieuactivisme werd in de loop van slechts drie decennia – alleszins in de Westerse wereld – de milieuzorg als belangrijke waarde en opgave aanvaard door de publieke opinie, door het beleid en door de industrie. De positieve gevolgen zijn niet te ontkennen, tenminste als men de ecohysterische oogkleppen afdoet. Met betrekking tot een aantal grote milieuproblemen zoals de lucht- en watervervuiling en de bedreiging door synthetische chemicaliën hebben wij, aldus Easterbrook, de piek van de vervuiling en van de bedreiging

-
- 11 Het is enigszins verrassend vast te stellen dat Easterbrooks natuurbeeld en visie op de plaats van de mens in de natuur nogal wat gelijkenissen vertonen met de visie van Murray Bookchin, één van de vooraanstaande denkers van de radicale ecologie. Ook volgens Bookchin is de mens geen toevalsproduct van de natuur en moet de mens de natuur vervolmaken. De mens zelf is echter nog lang niet rijp genoeg voor de taak van een omvattende 'verbetering' van de natuur. Maar ook Easterbrook merkt op dat wij de natuur niet kunnen hervormen voordat wij onszelf en onze instituties hervormd hebben. Eén van deze nodige hervormingen is het verdwijnen van de materialistische levensstijl. (Cf. Easterbrook: 676. Voor een inleiding in Bookchins natuurfilosofie en antropologie, cf. Jacobs 1996.)
- 12 "De wereld is geenszins de uitputting van haar vermogen om de mensen te voeden nabij. Het voedsel kan er zijn, ook als er tien miljard mensen zijn om het te eten. Wat veel minder duidelijk is, is hoe de armen van de wereld toegang zullen krijgen tot dit voedsel." (North 1995: 58)

reeds achter ons gelaten.¹³ Bijzonder indrukwekkend is het herstel van de bossen.¹⁴ In de nabije toekomst zouden de Noord-Amerikaanse bossen weer hun prekoloniale uitgebreidheid kunnen benaderen. Wat het energieprobleem betreft, is er evenmin reden tot pessimisme. De overgang naar een industriële economie die gebaseerd is op een verhoogde efficiëntie in energieverbruik en op hernieuwbare en schone energie, is technologisch ver gevorderd. Waaraan het nog ontbreekt, zijn de juiste en voldoende krachtige beleidsimpulsen voor de omschakeling.

Clean-tech

Het apocalyptisch ecologisme miskent volgens Easterbrook, dat wij thans op de drempel staan van een technologische revolutie, dat de brute technologie die kenmerkend was voor de eerste tweehonderd jaar van de industrialisering plaats maakt voor een radicaal andere vorm van technologie, een veel meer verfijnde, zachte en schone technologie. In haast alle domeinen van de techniek voltrekt zich de overgang naar een tijdperk van schone technologie dat veel meer gebouwd is op hoogontwikkelde kennis dan op brute kracht. Wij laten het tijdperk van de materiële stoffen achter ons. Er is in de Eerste wereld op dit moment nog maar één enkele belangrijke stof waarvan het gebruik per hoofd toeneemt: papier. De fabriek van de toekomst zal geen geluid maken, geen emissies veroorzaken, weinig grondstoffen verbruiken en zeer kennisintensief zijn. Onze productiemethoden zullen steeds meer op die van de natuur gelijken. Dankzij de enorme hoeveelheid kennis die de biosfeer belichaamt, kan de natuur met een minimum aan materie en energie ongelooflijk verfijnde en complexe substanties en producten voortbrengen. De emissie- en vervuilingsvrije economie ligt, volgens het milieuoptimisme van Easterbrook, binnen handbereik.

Prioriteiten

De trendbreuk van een vervuilende, mens en natuur bedreigende, grondstoffen en energie verspillende productie en technologie naar een schone, duurzame, kennisintensieve en wat het verbruik van grondstoffen en energie betreft spaarzame productie en technologie heeft zich vooralsnog slechts in de Eerste wereld voltrokken. In de Derde wereld heeft één miljard mensen geen toegang tot veilig drinkwater en is de in te ademen lucht van meer dan één miljard mensen gevaarlijk vervuild. Niet één of ander pesticide of het gat in de ozonlaag zijn de milieuproblemen die thans talloze mensen doden, maar diarree en de rook van het verbranden van gedroogde koemest. Volgens Unicef stierven in 1993 in de Derde wereld 3,8 miljoen kinderen beneden de vijf jaar aan diarree door vervuild drinkwater. Dat is wezenlijk meer dan het samengevoegde aantal

13 Volgens North heeft de enorme vooruitgang die de industrie gerealiseerd heeft in het terugdringen van de vervuiling ertoe geleid dat de indruk is ontstaan bij de milieuactivisten dat er geen grenzen zijn aan wat voor de industrie mogelijk is. Op die manier heeft juist de gesofisticeerdheid van de industrie het fundamentalisme van de milieuactivisten aangewakkerd.

14 "Als er met betrekking tot het milieu iets is dat geen probleem stelt, dan is dat het bosbestand." (Easterbrook: 417)

geschatte sterfgevallen door asbest, dioxine, elektromagnetische straling, kernafval, PCB's, residu's van pesticiden en ultraviolette straling – allemaal milieu-problemen waarvan mensen in de Eerste wereld wakker liggen. Veruit de meest belangrijke uitdagingen voor het milieuactivisme in de komende eeuw zijn, aldus Easterbrook, de verbetering van de milieukwaliteit, de zorg voor de gezondheid, voor de materiële veiligheid en voor de mensenrechten van de twee miljard armsten in de wereld. Er bestaat geen principiële reden waarom – met de nodige technische en financiële hulp – de verdere industrialisering van de Derde wereld niet zou kunnen doorgaan tot op ongeveer hetzelfde lage niveau van vervuiling als de industriële productie in de Eerste wereld thans bereikt heeft.

Waarop het nu en in de toekomst steeds meer zal aankomen, is het stellen van de juiste prioriteiten voor het gebruik van de beschikbare middelen. Juist daarvoor staan het ecoalarmisme en de ecohysterie een rationele benadering en afweging dikwijls in de weg. Easterbrook haalt het voorbeeld aan van de grote VN-milieuconferentie van 1992 in Rio. Heel de aandacht van de wereldopinie werd toen gericht op de hypothetische dreiging van een globale opwarming terwijl ieder jaar acht miljoen kinderen aan water- en luchtvervuiling sterven. Het lijkt toch wel onbehoorlijk “dat de staatsleiders van de hele wereld bijeenkomen om tientallen miljarden dollars te voorzien voor de bestrijding van het broeikaseffect, een speculatieve dreiging, terwijl zij nog geen vinger roeren om de 7,8 miljoen kinderen te helpen die elk jaar sterven omdat zij onveilig water drinken en giftige rook inademen?” (Easterbrook: 315) Easterbrook geeft nog een reeks andere voorbeelden van sociale keuzes omtrent de besteding van de beschikbare middelen die rationeel niet verantwoord lijken omdat de prioriteiten onjuist gesteld zijn. Een doeltreffende oplossing van de bestaande milieuproblemen vereist een zakelijke kosten-batenanalyse¹⁵, een wetenschappelijk onderbouwde risicoanalyse, zorgvuldige afweging van alternatieven en realistische oplossingsstrategieën. Hierbij mogen vooral geen irrationele veto's gesteld worden met betrekking tot bepaalde technologieën of projecten, b.v. tegen de gentehnologie of tegen het bouwen van stuwdammen.

Evaluatie van het milieuoptimisme

Wetenschap

De stellingen en argumenten van Easterbrook en andere milieuoptimisten kunnen niet zomaar als ongegrond en onhoudbaar van tafel worden geveegd. Ze steunen op een nogal indrukwekkende documentatie en een kritische evaluatie van de pessimistische cijfers en beweringen met betrekking tot de

15 Een dergelijke kosten-batenanalyse moet wel zo ruim en omvattend mogelijk zijn. North geeft een mooi voorbeeld. Stel dat – wat te verwachten is – de duurste wasmachine de ecologisch meest verantwoorde is. Dan moeten wij ook de ecologische schade in rekening brengen die door mensen veroorzaakt wordt wanneer zij het extra geld verdienen om deze machine te betalen. Moeten wij elke drie of vier jaar een nieuwe wagen, een nieuwe wasmachine of een nieuwe koelkast kopen om altijd de schoonste en meest spaarzame technologie te gebruiken? (Cf. North 1995: 176)

grote milieuproblemen. Ze zijn een belangrijke uitnodiging voor de milieubeweging en voor de ecologen om hun standpunten zelfkritisch te evalueren. Vooral de radicale ecologen, die van de principiële, onophefbare niet-duurzaamheid van het industriële bestel overtuigd zijn, die gekant zijn tegen alle projecten van ecologische modernisering en die willen vasthouden aan het oorspronkelijke groene paradigma, worden door de milieuoptimisten uitgedaagd.

De milieuoptimisten beweren dat de meest recente wetenschappelijke gegevens een veel genuanceerder, een minder eenduidig en minder apocalyptisch beeld geven van de verschillende milieuproblemen dan de literatuur van de ecologen. Er is een groeiende kloof tussen de bevindingen van de milieuwetenschappen en de analyses van de ecologen. Deze hebben onvoldoende voeling en contact met het huidige wetenschappelijk onderzoek en de huidige wetenschappelijke discussie die zich afspeelt in vaktijdschriften en op vakconferenties. De ecologen steunen meestal op verouderde wetenschappelijke hypothesen. Zij halen uit de veelstemmige en open-kritische wetenschappelijke discussie slechts datgene aan wat hun sombere visie en hun politieke doelstellingen een schijnwetenschappelijke fundering kan geven.

De wetenschap en het gezag van de wetenschap hebben zeker een centrale rol gespeeld in de ecologische bewustwording en in het ecologisme. Veel milieuproblemen, maar vooral hun dimensie en hun hoogdringendheid, konden niet concreet ervaren worden. De mensen moesten dat leren van wetenschappers en hun abstracte inzichten. De macht en het gezag om de aard, de omvang en de ernst van de milieuproblemen te bepalen, liggen grotendeels in de hand van de wetenschappers.

De interactie tussen wetenschap enerzijds en maatschappelijke bewustwording, politieke ideologie en beleid anderzijds, is uitermate complex en problematisch. Er bestaat geen maatschappelijk en ideologisch vacuüm waarin een zuivere wetenschap onfeilbare, objectieve kennis produceert. Het gezag van de wetenschap kan niet steunen op een onbetwistbare objectiviteit van haar uitspraken. Het ecologisme mag daarom niet zonder meer het gezag van de wetenschap invoeren. Het moet zich bevrijden van het sciëntisme. De wetenschap zelf en het wetenschapsbedrijf, hun macht en gezag, moeten kritisch in vraag gesteld worden. Historische, ideologische en feministische wetenschapskritiek, de herontdekking en herwaardering van andere vormen van kennis zijn minstens even belangrijk als het volgen van de milieuwetenschappelijke discussie in de vaktijdschriften.

Technologie

Volgens de milieuoptimisten moet het ecologisme weer aansluiting vinden bij de actuele stand van de milieuwetenschappelijke kennis. Het ecologisme mag zich ook niet langer blindstaren op een stilaan achterhaalde vorm van industriële technologie. Het moet zijn romantisch geïnspireerde technofobie overwinnen en zich openstellen voor de enorme mogelijkheden van de nieuwe schone

technologieën om een nieuwe coöperatieve verhouding met de natuur aan te gaan. Vele ecologen stellen zich, gedreven door irrationele angsten, afwerend en conservatief op tegenover nieuwe ontwikkelingen die juist tot een minder agressieve en vernietigende relatie met de natuur zouden kunnen leiden.

De enorme snelheid waarmee de technologie zich thans ontwikkelt maakt het haast onmogelijk om een bepaalde ontwikkelingsstap nog grondig op zijn voor- en nadelen en de daarmee verbonden risico's te evalueren. Onze morele gevoeligheden en onze ethische stelsels capituleren voor de voortdurende drempeloverschrijdingen in de bio- en gentechologie. Is het zo irrationeel om zich te verzetten tegen al die nieuwe wondertechologieën die de samenleving worden opgedrongen, niet om de grote problemen van de mensheid op te lossen maar om winst te maken? Hebben wij echt gekloonde schapen en transgene gewassen nodig om de honger in de wereld uit te bannen? Als de samenleving nu eens te kans kreeg om elk van die 'brave-new-world' technologieën echt op hun waarde te schatten, op hun ecologische, sociale en ethische implicaties! Als de richting van de technologische ontwikkeling, als de technologische keuzen nu eens niet overwegend bepaald zouden worden door het winststreven van de grote kapitaalbezitters! Als wij nu eens echt zouden kunnen nadenken over de doelen en doelstellingen, over criteria voor een menswaardige, een bevrijdende, een ecologisch duurzame en verdraagzame technologie! De ecologen mogen zich niet laten verleiden door de beloften van 'clean-tech' om hun argwaan en hun kritische houding tegenover de technologische ontwikkelingen zoals zij zich thans voordoen, op te geven.

Anders gaan leven

Stel dat Easterbrook en de andere milieuoptimisten gelijk hebben en dat de milieuproblemen worden opgelost door een rationeel, wetenschappelijk onderbouwd milieubeleid en door schone productietechnologie, dan zal duidelijk worden dat achter een groot deel van het milieuprotest, en zeker van het radicale en apocalyptische milieuprotest, meer schuil ging dan de zorg om de milieukwaliteit. De ecoapocalyptische boodschap vond zoveel weerklank omdat zij een diep geworteld ongenoegen met de industriële groeisamenleving en misschien zelfs een onbewuste collectieve verwachting dat het slecht zou aflopen met onze mateloosheid en onze onverzadigbaarheid, leek te bevestigen. De milieucrisis, zo scheen het velen, was de laatste waarschuwing die wij mensen van de natuur kregen om op onze stappen terug te keren. Moeder aarde, zo voelden velen het aan, liet ons door het veelvuldige sterven van haar kinderen het volgende weten: "Ik kan jullie zo niet langer verdragen en dragen. Ofwel gaan jullie radicaal veranderen van ingesteldheid en houding, van motivatie en gedrag, ofwel moet ik jullie, om ten minste een deel van mijn andere kinderen te vrijwaren, laten omkomen." Als de milieuoptimisten gelijk hebben, dan is het industriële kapitalisme niet principieel onverzoenbaar met de ecologie. Easterbrook zelf merkt op – en dat is misschien de meest belangrijke opmerking in zijn boek – dat het probleem van onze consumentistische levensstijl zich dan des te nadrukkelijker stelt. Uiteindelijk zal volgens Easter-

brook de poging om de mensen te bevrijden van het consumentisme en het productivisme de belangrijkste bijdrage van het ecologisme aan de samenleving zijn. Als het milieuoptimisme gelijk heeft, dan zullen de morele verandering – de ontwikkeling tot grotere rijpheid en inzicht en tot een minder agressieve en meer liefdevolle houding en ingesteldheid – en de vormgeving van een rechtvaardiger en meer solidaire wereldsamenleving ons niet van buitenaf door de natuur opgelegd worden. Wij zullen dat uit eigen keuze en discipline moeten totstandbrengen.

Bibliografie

Bailey, C.R.

- 1995 *Environmentalism for the Twenty-First Century*. In: R. Bailey (Ed.), *The True State of the Planet. Ten of the World's Environmental Researchers in a Major Challenge to the Environmental Movement*. The Free Press, New York.

De Bell, G. (Ed.)

- 1970 *The Environmental Handbook. Prepared for the First National Environmental Teach-In, April 22, 1970*. Ballantine Books, New York.

Easterbrook, G.

- 1995 *A Moment on the Earth. The Coming Age of Environmental Optimism*. Viking Penguin, New York.

Hardin, G.

- 1972 *Exploring New Ethics for Survival. The Voyage of the Spaceship Beagle*. Penguin, Harmondsworth.

Jacobs, R.

- 1996 *Natuur, geschiedenis en vrijheid. De sociale ecologie van Murray Bookchin*. In: F. Janssens, U. Melle (Red.), *Voeten in de aarde. Radicale groene denkers*. Hadewijch, Antwerpen; Jan van Arkel, Utrecht: 19-56.

Maxeiner, D., Miersch, M.

- 1995 *Öko-Optimismus*. Metropolitan Verlag, Düsseldorf.

McKibben, B.

- 1989 *The End of Nature*. Random House, New York.

Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J.

- 1992 *De grenzen voorbij. Een wereldwijde catastrofe of een duurzame wereld*. Spectrum/Aula, Utrecht.

Moeseke, P. van

- 1975 *Bevolking en bevuiling. Zero groei concreet*. In: P. van Moeseke, K. Tavernier (Red.), *Het huis staat in brand - bevolking en bevuiling*. Standaard, Antwerpen/Amsterdam.

North, R.D.

- 1995 *Life on a Modern Planet. A Manifesto for Progress*. Manchester University Press, Manchester.

World Commission on Environment and Development (WCED)

- 1987 *Our Common Future*. Oxford University Press. Vert.: *Onze aarde morgen*. Lannoo, Tielt, 1989.

Worster, D.

- 1993 *The Wealth of Nature: Environmental History and the Ecological Imagination*. Oxford University Press, Oxford/New York.

Ulrich Melle werkt op het Husserl-archief aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte en doceert milieufilosofie aan de KUL.